

Bajki Ignacego Krasickiego

Jednym z najpopularniejszych gatunków literackich w poezji polskiej doby Oświecenia była bajka. Uprawiali ją najwybitniejsi poeci epoki, by przypomnieć tylko Naruszewicza, Trembeckiego, Węgierskiego, Zabłockiego, Kniaźnina, Karpińskiego i Niemcewicza. Największym jednak bajkopisarzem, i to nie tylko chyba w skali polskiej, ale na miarę europejską, był Ignacy Krasicki, autor również znakomitych satyr, poematów heroikomicznych i powieści.

Bajka – forma satyry społecznej i obyczajowej

Bajka z natury swego gatunku odpowiadała ideałom i tendencjom estetycznym literatury Oświecenia. Należała do literatury dydaktycznej. Łączyła „pożytek z zabawą”, wyrażała rozmaite prawdy o świecie i człowieku w taki sposób, że zmuszała do ich przemyślenia. Stanowiła jedną z form satyry społecznej i obyczajowej, ale wypowiedzianej nie wprost, a w sposób pośredni i ukryty.

Dydaktyzm bajek, ich moralizatorski i moralistyczny charakter wyrastał z przekonania, że literatura uczy i wychowuje i że mądrość z niej emanująca przyczyni się do naprawy obyczajów i ulepszenia stosunków międzyludzkich. Dlatego bajka i satyra tak intensywnie rozwijały się w czasach stanisławowskich, dlatego cieszyła się powodzeniem w teatrze komedia satyryczna, dlatego wreszcie pierwsze powieści polskie *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*, *Pan Podstoli* i *Pani Podczaszyna* łączyły cechy powieści z cechami traktatu społecznego i moralistycznego.

Celem literatury dydaktycznej było ukazać przejawy wszelakiego zła objawiającego się w życiu. Często wyjaskrawione i przesadnie wyolbrzymione, miało przypominać o konieczności

jego zwalczania i przewycięzania. Akt samowiedzy stanowił niezbędny etap na drodze reedukacji społecznej. Bajka celowi temu służyła znakomicie.

Bajki Krasickiego jako gatunek literacki

Zastanawiając się nad istotą bajki jako gatunku literackiego oraz snując rozważania nad jej genezą, Krasicki tłumaczył w rozprawie o *rymotwórstwie i rymotwórcach*, że *„jest to powieść zwierzętom pospolicie przywłaszczona, ażeby z ich przykładu lub mówienia, nieznacznie do siebie przystosowaną naukę ludzie, którzy je czytają lub słyszą, brali; wszczęła się w wschodnich krajach, gdzie pospolicie rząd najwyższy w ręku się jednowładców mieścił. Gdy więc obawiano się prawdę jawnie obwieszczać, użyto podobieństw w bajkach, aby przynajmniej tym sposobem, jak rządzonym tak i rządzącym, była dogodna. – Bajka powinna być krótka, jasna i ile można, zachować prawdę.”*

Wywody poety znalazły potwierdzenie w jego praktyce literackiej, jakkolwiek sens alegoryczny jego bajek nie mógł odnosić się do jedynowładczych rządów w Polsce, bo takich przecież za czasów Stanisława Augusta nie było. Niemniej jednak znaczna **część bajek Krasickiego odnosiła się w swej ukrytej treści do stosunków polskich**, chociaż część z nich miała charakter uniwersalny: mówiła o prawach rządzących w świecie opartym na niesprawiedliwości, pokazywała drapieżnych i przewrotnych władców, wnikała głęboko w mechanizm stosunków międzyludzkich regulowany nie tyle zasadą prawa i miłości bliźniego, ile przemocą i kłamstwem.

Jakie Bajki napisał Ignacy Krasicki?

W dorobku bajkopisarskim polskiego poety wyróżniamy *Bajki i przypowieści*, które ogłosił drukiem w 1779 roku, i *Bajki nowe*,

które jako całość ukazały się dopiero po śmierci Krasickiego w wydaniu przygotowanym przez Franciszka Ks. Dmochowskiego w latach 1802–1804.

Można by najogólniej powiedzieć, że o ile Bajki i przypowieści zawierają utwory drobne, cztero, sześć, ośm, rzadko więcej wierszowe, czyli bajki o charakterze epigramatycznym, o tyle *Bajki nowe* obejmują w zasadzie utwory dłuższe, ujęte w formę różnowierszowych opowiadań, w stylu słynnego bajkopisarza francuskiego Lafontaine'a. Oba rodzaje bajek, epigramatyczne i narracyjne, otrzymały doskonały kształt artystyczny, ale wydaje się, że prawdziwe mistrzostwo osiągnął poeta w bajkach krótkich. Są to miniatury poetyckie przemawiające mądrością i wdziękiem.

Rodzaje bajek Krasickiego

Wszelkie podziały w literaturze pięknej są rzeczą umowną. Jeżeli jednak dokonujemy takiej czy innej klasyfikacji bajek poety, to przede wszystkim dlatego, by zorientować się najogólniej w ich różnorodnej tematyce i ułatwić sobie ich charakterystykę.

Można zatem wśród bajek Krasickiego wyróżnić pod względem treści kilka ich rodzajów. Oprócz bajek nasyconych problematyką moralną, znajdują się bajki o treści społecznej i politycznej, a także takie, które wyrażają program filozoficzny: głoszą określone zasady postępowania, formułują ideały życiowe i przynoszą wskazania praktyczne. Mądrość bajek płynie z obserwacji świata i ludzi. A świat ten przedstawia się posępnie. Rządzi w nim siła przed prawem. Władca, a jest nim władca absolutny, kieruje się interesem własnym, podporządkowuje sobie poddanych, a robi to w sposób przewrotny, pod maską praworządności.

Kultura Oświecenia nauczyła go posługiwać się zdobyczami rozumu, ale korzysta z niego, by skuteczniej i lepiej osiągnąć swój cel ([Lew i zwierzęta](#)). Wiele jest w życiu obłudy, zarówno

w życiu społecznym i politycznym, jak i w stosunkach osobistych (Lew pokorny). Trudno o prawdziwą przyjaźń, bo wymaga ona czasem ofiary, a ta objawia się głównie w chwilach próby ([Przyjaciele](#)). Ludzie drapieżni i chytry zdobywają przewagę nad pokornymi i naiwnymi. Pozór prawdy przesłania prawdę istotną.

Układ stosunków społecznych, tak jak się on przedstawiał w Polsce, otworzył przed Krasickim również szerokie pole obserwacji. Bajka [Wino i woda](#) przypomina, iż chłop jest głównym źródłem bogactwa szlachty, *Chleb i szabla* natomiast wskazuje na gwałty, jakich dopuszczał się stan szlachecki na ludności wiejskiej.

Odrębna grupa bajek zawierała aluzje skierowane bezpośrednio pod adresem rozmaitych zjawisk życia obyczajowego czy politycznego. Świetny obrazek z dziejów sarmatyzmu *Pieniacze* kieruje satyrę w tak charakterystyczną dla szlachty skłonność do procesowania się, mocno również napiętnowaną przez Krasickiego w *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadkach*. Bajka [Stary pies i stary sługa](#) zawiera wyraźną aluzję do nędznego losu służby dworskiej. *Księgi* nawiązują do innego zjawiska, tak znamienego dla życia kulturalnego w XVIII wieku: kierują satyrę w rozpowszechnione wśród czytelników szlacheckich kalendarze i naiwne kroniki historyczne, produkt kultury średniowiecza. *Doktor i zdrowie* jest znowu krytyką zawodu lekarskiego i wyrazem sceptycyzmu, a nawet nieufności do wiedzy medycznej. *Pijak* zaś w zgrabnym czterowersu łączy aż dwie sprawy: jest satyrą na pijaństwo, ale wnika również głęboko w istotę natury człowieka, jako istoty słabej i nierozumnej.

Bajki Krasickiego nasycone żywiołem satyry

Nie będziemy tu tłumaczyć alegorii wszystkich bajek. Ich sens jest zrozumiały i w zasadzie wyjaśnień nie wymaga. Chodzi

tylko o uświadomienie sobie, jak bardzo bajki Krasickiego nasycone są żywiołem satyry i jak pesymistyczny obraz stosunków międzyludzkich wygląda spoza przedstawionego przez poetę świata zwierząt, ludzi i rzeczy. Ale mówiąc o pesymizmie autora Bajek i przypowieści pamiętać należy o jednym.

Krasicki widzi panoszące się wszędzie zło, umie je podpatrzyć i cechy jego określić, ale wyda je się, że nie jest ono zjawiskiem nie do przezwyciężenia. Ze złem, które jawi się zarówno w życiu politycznym, w stosunkach społecznych, jak i w naturze ludzkiej, trzeba walczyć, a jeżeli nie zwalczy się go całkowicie, to przecież można jego zasięg oddziaływania ograniczyć.

Bajka Krasickiego Wół minister

Bajka Wół minister, która opowiada, jak to monarcha niezadowolony z powolności rozsądnego i porządnego wołu obsadził urząd ministra małpą, a później lisem, aby po rozczarowaniach i stratach przez nich spowodowanych z powrotem powierzyć je wołowi, który „*wszystko naprawił*”. A więc zwycięstwo zdrowego rozsądku nad kaprysem, chytrym i zdradą. Powrót pracowitego wołu, symbolizującego powagę, solidność i rozsądek, uczy, na czym polega prawdziwa wartość społeczna, którą należy cenić i szanować.

Czego uczą bajki Krasickiego?

W ten sposób dochodzimy do sedna filozofii Krasickiego i jego programu pedagogicznego wyłożonego w bajkach. Jakiż to program? Opiera się on na przekonaniu, że główną zasadą postępowania powinna być zasada umiaru, wartością społeczną jest praca, cenić należy skromność, nie wolno unosić się pychą nad innymi, trzeba natomiast umieć odróżniać pozór rzeczy od jej istoty. Albowiem „*co złe z pozoru, dobre jest w istocie*” i przeciwnie, zewnętrzny blask może kryć za sobą nicłość moralną. Zaleca dalej Krasicki poprzestawać na małym, ale pewnym,

unikać zaś pogoni za krótkotrwałą sławą i pozorną wielkością.

Bajki Krasickiego uczą kierowania się w życiu zdrowym rozsądkiem, mówią o potrzebie zachowania ostrożności w stosunkach z ludźmi, ostrzegają przed zarozumiałstwem, wskazują na wzajemne zależności i związki, jakie zachodzą między zjawiskami społecznymi i między ludźmi. Świat przedstawiony przez poetę w bajkach jest światem złożonym i wielopostaciowym. Kiedy go wnikliwie obserwujemy, skłania do twórczego myślenia.

Nawet zasad, które składają się na program pedagogiczny Krasickiego, nie należy przyjmować w sposób mechaniczny, ale z poczuciem ich względności. Jakże charakterystyczny pod tym względem jest *Groch przy drodze* zakończony maksymą wymowną:

Niech się miary trzymają i starzy, i młodzi:

I ostrożność zbyteczna częstokroć zaszkodzi.

Pojęcie „miary”, tak znamienne dla Krasickiego, z natury swojej zakłada swoisty relatywizm. Wymaga refleksji intelektualnej, porównywania wartości, oceny zjawisk, ich indywidualizowania. Kiedy szczygieł zachwycony głosem słowika skarży się, że tak krótko śpiewa, ten mu odpowiada:

„Lepiej krótko, a dobrze też długo, a miernie.”

Próżniactwo godne jest potępienia, ale *Pszczoła i szerszeń* poucza, że nad nędzarzem trzeba się przede wszystkim uzalić, nie zaś straszyć go tylko i wypominać jego błędy. Ze zjawiskiem względności oceny spotykamy się także w znanej bajce [Ptaszki w klatce](#), której znaczenie łączy się powszechnie z alegorią do niewoli politycznej nieporównywalnej przecież pod żadnym względem do ważności wbrew nawet zewnętrznym pozorom. Nie można porównywać „lepszych wygód w klatce” ze swobodą w polu. By to zrozumieć, trzeba znać życie, mieć doświadczenie, umieć zestawiać ze sobą wartości różnego

rodzaju.

Analiza bajek Krasickiego

Analiza bajek Krasickiego wskazuje na ich głębokie treści intelektualne, uczy poza tym, że filozofia poety nie da się ująć w ramy uproszczonej formuły racjonalizmu osiemnastowiecznego.

Jednym z uroków bajek Krasickiego jest promieniujący z nich humor. Ponury obraz świata, jaki poeta rozpościera przed czytelnikiem, ulega złagodzeniu dzięki temu, że jawi się on nam w aurze pogodnego uśmiechu. Przede wszystkim mowa tu głównie o świecie zwierząt, takich jak na przykład: lew, orzeł, wół, lis, wilk, owca, osioł. Już ten sam fakt powoduje, że świat ten przyjmujemy w kategoriach zabawy, konwencja bajki odsuwa na plan dalszy realia świata rzeczywistego.

Podobnie rzecz się dzieje, gdy występują rośliny, przedmioty martwe czy nawet ludzie, pojęci jako marionetki czy kukiełki uwydatniające umowny, symboliczny charakter poszczególnych osób. Takim umownym znakiem jest postać [dewotki](#), doktora czy nawet ojca i syna.

Komizm bajek Krasickiego

Komizm bajek Krasickiego płynie z nieoczekiwanego zaskoczenia, z dowcipnej puenty, z satyrycznie skreślonego opowiadania. Śmieszny jest obraz nadętego szczura, siedzącego na ołtarzu i przekonanego o swej wielkości. Zabawny jest dialog między [Mądrym i Głupim](#) zakończony świetną ripostą Mądrego. Ale **zasadniczą materią komizmu bajek Krasickiego jest warstwa ironiczna.** Można by tu raczej mówić o gorzkim uśmiechu poety, który ogląda świat z dystansu, z właściwym mu poczuciem sceptycyzmu, z uśmiechem mędrca, który wie, jak bardzo skomplikowany jest układ stosunków na świecie, ile w nim sytuacji absurdałnych, ile w nim zjawisk sprzecznych ze

zdrowym rozsądkiem, ile jeszcze głupoty i naiwności.

Dlatego też i morały Krasickiego przyjmujemy nie tyle jako pouczenia surowego pedagoga, który piętnuje wady ludzkie i pokazuje drogi postępowania, ale raczej jako wyraz obserwacji dobrotliwego mędrca zadumanego nad losami świata. Uśmiech ironisty bywa zazwyczaj złośliwy. W wypadku Krasickiego trudno mówić o złośliwości. Ironia poety ma charakter głębszy, płynie z kontemplacji świata i z przekonania, że próba jego naprawy jak też naprawy człowieka nie jest wcale prosta, choć może nie beznadziejna.

W zgodnej opinii historycznoliterackiej bajki Krasickiego zdobyły sobie najwyższe uznanie. Już współcześni dostrzegli w nich „dzieło najwyborniejsze”. *„Jakie wdzięki są w jego bajkach rozlane! jak myśl szczęśliwa! jak trafne obroty! jak wyraz jego tchnie szczerością i niewinną prostotą!”* – pisał z entuzjazmem wydawca dzieł Krasickiego, poeta i krytyk, Franciszek Ks. Dmochowski.

Analiza artystyczna bajek Krasickiego

I obecnie istnieje co do tego zgoda, że bajki stanowią dzieło wielkiego artyzmu, a czterowersze i sześciowersze miniatury epigramatyczne mogą służyć za przykład utworów mistrzowskich, zdumiewających oszczędnością słowa, precyzją języka, jasnością konstrukcji.

Analiza artystyczna bajek Krasickiego ujawnia tajemnice warsztatu poety. Konstrukcja znacznej części bajek opiera się na zasadzie kontrastujących ze sobą pojęć i osób.

Potok i rzeka, [Szczur i kot](#), *Rybka mała i szczupak*, *Wino i woda*, [Jagnię i wilcy](#) – oto kilka przykładów bajek zbudowanych na podstawie antytezy określającej przeciwstawne sobie zjawiska. Antyteza i symetria – oto zasady, które określają

konstrukcję najliczniejszej grupy *Bajek i przypowieści*. Ale pisał również Krasicki bajki, których konstrukcja opiera się na innych zasadach. Może to być miniaturowy portrecik w rodzaju *Filozofa*, króciutkie opowiadanie w stylu *Pieniaczy* czy *Dewotki* bądź też powiastka dłuższa, jak w *Bajkach nowych: Wilczki* czy *Przyjaciele*.

Znamienne cechy Bajek Ignacego Krasickiego

Znamioną cechą Bajek i przypowieści jest ich zwięzłość. Towarzyszą jej cechy dramatyczne ujawniające się w wartkim dialogu, w następujących po sobie ogniwach akcji, w katastrofie zakończenia. Dramatyzm akcji połączony z rozbudowaną charakterystyką postaci występuje jeszcze wyraźniej w *Bajkach nowych*. Są to bowiem dłuższe opowiadania, w których znalazło się z natury rzeczy więcej miejsca dla charakterystyki zwierząt i dokładniejszego przedstawienia opisanej sytuacji.

Wystarczy porównać takie bajki, jak *Przyjaciele*, *Czapla*, *ryby i rak*, z jakąkolwiek bajką epigramatyczną, by uświadomić sobie różnicę w sposobie kształtowania obrazu, kreowania postaci i sztuki prowadzenia dialogu. Nie znaczy to, że *Bajki nowe* są lepsze od *Bajek i przypowieści*. Znaczący to tylko, że są inne w swoim kształcie artystycznym.

Czy bajki Krasickiego są dziełem całkowicie oryginalnym?

Historycy literatury poszukując wzorów odnaleźli tylko dla niektórych bajek źródła inspiracji. Ze starożytnych poetów Krasicki znał Ezopa i Fedra, przetworzył bajkopisów francuskich, jak na przykład Lafontaine'a, de la Motte'a i Fenelona, korzystał również ze wzorów niemieckich Gellerta, a Lessing był mu bliski pod względem metody artystycznej.

Jednakże odnalezione wzory i wskazane podniety nie osłabiają w niczym wartości bajek Krasickiego, który wycisnął na nich piętno własnej indywidualności. Jak wykazał Juliusz Kleiner, „zestawienie ze źródłami nie tylko nie umniejsza oryginalności Krasickiego, ale przeciwnie – ono dopiero tę oryginalność oświeśla należycie”.

Dzisiejsza wartość bajek Krasickiego

Motywy bajki z natury są motywami wędrownymi. Ulegają w rozwoju historycznym przemianom, obserwujemy różne ich warianty i różnice w odcieniach. Toteż związki i pokrewieństwa, jakie istnieją między bajkami Krasickiego a jego poprzednikami, są zjawiskiem naturalnym i zrozumiałym.

Wartość bajek polega w literaturze polskiej na ich niezwykłej sztuce artystycznej, noszącej indywidualne znamię osobowości poety. Wartość tę i niezwykłość odczuwali czytelnicy dawniej, odczuwamy ją również dzisiaj, dlatego też mamy prawo powiedzieć, że bajki Krasickiego wytrzymały próbę czasu i żyją dotąd jeżeli nie wszystkie, to przynajmniej znaczna ich część w powszechnej świadomości kulturalnej.

Niektóre zwroty i sentencje w rodzaju: „*Wśród serdecznych przyjaciół psy zająca zjadły*”, albo „*Chłopcy, przestańcie, bo się źle bawicie! Dla was to jest igraszką, nam idzie o życie*” – poszły w przysłowia. Również takie epigramy, jak na przykład *Ptaszki w klatce* i *Jagnię i wilcy*, stały się własnością ogółu. Jest to miara popularności poety, który jako autor bajek połączył cechy rozległej kultury intelektualnej, mądrości i artyzmu.